

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

העברית והלשונות הקרובות לה

ה. ההגאים הגרונים: ה. ע.

גם ההגאים הגרונים ה. ע — שמנינו אותם בין ההגאים המיוחדים ללשונות השמיות — כל אחד מהם מייצג בלשוננו שני הגאים מקוריים.

בלשון הערבית קיימים עד היום שני מיני ח ושני מיני ע. המצב בארמית הוא כמו בעברית: רק ח אחד בה ורק ע אחד.

הגה ח שלנו, בהגייתו המזרחית, קרוב הוא להגה ה, אבל בחיכוך חזק יותר ממנו, וכמוהו ממש נהגה אחד מהגאי ח בערבית. ההגה ח, המועתק בכתב עברי באות ח רגילה, והנמצא במלים ערביות כמו: נַחַד (= אחד), נַחַס (= רחם), נַיֵּחַ (= נָחַח) חֲדִית (= חֲדָשׁ).

ולעומת הגה זה — הגה אחר, ההגה החיפּי ח, המועתק בכתב עברי ה, והנהגה כמו כֶּף רפה שלנו או כמו החיית בהגיית רוב יהודי אירוסה (דומה להגה ח היווני, ch הגרמני במלה Bach וכדו')¹. הגה זה נמצא במלים ערביות כגון: אַח (= אָח), סֶמְסָה (= חמישה), חֲנִזִּיר (= חֲזִיר), אַחֵד (= אָסו).

כנראה נֶהְגוּ — לפחות בפי חלק מדוברי עברית — גם בעברית שני הגאי ח. כפי שיש לראות מן השמות הפרטיים

1. וכך נהגית החיית בארמית במבטאם של הסורים המזרחיים.

המועתקים ביוונית וברומית. הגה ח הקל מועתק שם בתנועה.
 לבד: יצחק—Isaac, חנה—Anna; והגה ח החיכי ב־ח יוונית.
 ב־ח רומית: אחז Achaz, אחיאסף — Achiasaph. ההגה הקל
 לא הורגש באוזני היוונים כקונסוננט, ולחית החיכי נתנו
 כתחליף את ההגה הקרוב לו ביותר בלשונם.

וראוי לציין, שבאפדית הקדומה ניטשטש הגה החית
 הקל ונתדמה בהגייה לאלף, ורק החית המקביל לחית
 החיכי שבערבית היה קיים בה.

וההבדל בשני מיני הגה ח נראה לעינינו גם
 במציאות זוגות שרשים בעברית, שלכל אחד מבני הזוג
 הוראות שונות ורחוקות זו מזו. לעומת זוג שרשים כזה
 בעברית קיימים שני שרשים שונים בערבית — שבאחד
 מהם ח (ח) ובאחר ה (ח).

למשל:

חַר־ש — בערבית: חַרְת־, ולעומתו חַר־ש — בערבית: אַח־רס.
 חמור — בערבית חַמַּאר, ולעומתו חֶמֶר, יין — בערבית
 חֶמֶר. החמור — בהגה ח גרוני — קשור כנראה לאותו שורש,
 שממנו נגזר בערבית שם הצבע אַחְמַר (אדום), וממנו כנראה
 גם השם חֶמֶר — טיט אדום. החֶמֶר, היין, הוא משורש חֶמֶר,
 חמרמר, שמובנו תסס, געש, וממנו בארמית חמירא — שאור,
 בצק שהחמיץ¹.

1. בתלמוד לגלגו על יהודי גלילי, שקשה היה להבין ממבטאו, אם הוא
 רוצה בחֶמֶר (חמור) לרכיבה, או חֶמֶר (יין, חֶמֶר), או חֶמֶר (צמר) ללבוש, או אֶימֶר
 (כבש) לשחיטה (עירובין נג ע"ב).

חָרַב — בערבית חָרַב (במשמ' מלחמה); ולעומת זה
 חָרַב, חורבן, חורבה — משורש "חרב" המקביל לערבי חָרַב;
 החריב — בערבית: אֶחְרַב.

ואם כן, אין היין נקרא חָמַר על שום צבעו האדום
 (אֶחְמַר), ואין החרב נקראת חרב על שהיא מביאה חורבן;
 או להפך: אין החורבן נקרא על שום שבא בגלל החרב והמלחמה.
 ודאי, רשאי הדרשן לדרוש דרשתו על סמך זהות השורש
 בצורתו העברית, אבל נזכור: אין זה אלא דרוש.

וכן שונה החָלַב מן החָלַב־בשורשו, שהחָלַב בחי"ת
 סתם, והחָלַב־בַּח (חָ); וכן נַחֲלָה ונַחֲלָה־בַּח; ונַחֲלָה־בַּח
 ונַחֲלָה־בַּח בוש ונַחֲלָה־בַּח; חָלַל ונַחֲלָה־בַּח; ונַחֲלָה־בַּח
 פתיחה, ופתיחה מלשון פתיחה, ועוד ועוד — בכל אלה שונה
 החי"ת שבשורש אחד מן החי"ת שבשורש האחר, ואין לטרוח
 וליגע לחפש להם מוצא משותף קדום. אין כאן התפצלות
 הזראות של שורש אחד קדום, אלא התמוזגות צורות של שני
 שרשים, שבעיקרם היו שונים.

ועיקרם של הדברים האמורים בהגה ח כוחו יפה גם לגבי
 ההגה ע.

אף ביסוד הגה ע שני הגאים! האחד: — שמקבילו אף
 בערבית הוא ע. והשני — שמקבילו הערבי הוא ע (ע). הנהגה
 כגימל רפה במבטא יהודי תימן ועיראק ודומה ל- צרפתית.
 דוגמאות לעי"ן מן הסוג הראשון נמצא בערבית במלים
 כגון: עַבַד, עַבְד (עַבְד, עַבְד), עַבְר (עַבְר), עַגַל (= עַגַל).

1. עי' ד' בן-חיים, לשוננו לעם" ליה — ל"ז ע' 28.

ועיין מן הסוג השני נמצא שם במלים כגון: פֶּדָן
 (= עדינות, רוד), פֶּטָא (= עטה, כיסה), פֶּלָר (= סָצַר, פתח פה).
 זכר לעיין זה נמצא בהעתקה היוונית והרומית של
 שמות הערים עֶזָה ועֶמּוֹרָה: Gaza, Gomorrha. ההגה הועתק
 ב־ע יוונית, ב־g רומית.

ואף כאן נמצא זוגות של שרשים, שצורתם זהה בעברית
 אלא שיש בהם ע, שטיבו שונה בכל אחד מבני הזוג.
 למשל:

עָרַב (נעים, מתוק) — בערבית עָרַב בעיין, וכן נכתבים
 בעיין רגילה בערבית עָרַב, עָרַבִי, עָרַבָה (= מדבֶּר). ולעומתם
 עוֹרַב — בערבית: עֶרַאב; וכן עָרַב, מְעָרַב — בערבית: עֶרַבִי,
 מְעָרַב, ב-غ (ע).

עָצַב (= פסל), עָצַב (= יצר, נתן צורה) — בערבית עָצַב,
 עָצַב; ואילו עָצַב (= צער וכעס), עיצבון, עצוב — בערבית
 — עָצַב: עָצַב — קָעַס, אֶעְצַב — הכעיס, העציב וכו'.

עָצַב, עָצַב — בערבית: עָצַב, עָצַב; ואילו אֶעְצַב — בערבית
 אֶעְצַב, בעיין פשוטה.

הרי שאף כאן, בהגאים הגרוניים ח, ע, השוואת שורש
 עברי למקביליו בערבית עשויה לסייע בבירור השרשים
 העבריים ושייכותם זה לזה או שונותם זה מזה.

1. עיי' „לשונונו לעם" ט"ו, 23 — 25.